

1
Looduse ja ühiskonna (isiksuse)

suhe erinevates ajastutes (kultuurides).

Helmes,
Li Püü,
juuni 1984.

Porkuni,
E. Kõj. N.
5. aug. 1984

Vidnal 20. aug. 1984
(Naametusprobleem
otsusest ja täiendusest)

1. Looduse ja ühiskonna ühtsus ja erinevus.

Inimühiskond on kujunenud loodusest, looduse rüpes, valdunud loodusest ja kuulub loodusse. Bioloogiline ja sotsiaalne jääravad in-ses kooskõstestuma; see kooskõstestumine läbi oma arengu, tal on oma ajalugu. K. Marx: „Ajalugu võib vaadelda kahest küljest, seda võib jagada looduse ajaloos ja inimeste ajaloos. Kuuld need mõlemad küljed on lahutamata seotud; sellest ajast, kui eksisteerivad inimesed, algavad looduse ajalugu ja inimeste ajalugu üksteist vastastikkui. (Cor. T.3, c.16 (joone all näitas)).

Lenin: Ei olegi „puhtard“ ühiskondlike nähtusi, mis pole loodusega seotud (Полн. собр. Cor., T.26, c.241).

(2)

ühiskond (ja selle kaudu ka iga tema liige)
allub 2 liiki seaduspärasustele - loodus- ja
ühiskonnaseadustele. [Seda tänapäevani!]. In-se
Sotsiaalne loomus kontrollib tema bioloogilist loomust.
Inimühiskonna arengu kordkul etendos
loodus, konkreetsemalt geograafilne keskkond,
suurt, pegi määravat osa. Esimesed tsivil-
isatsioonid tekivad ^{teataval} soodsates looduslikes
tingimustes, viljakati orgude, jõgede ääres;
Günther näitab, et metsamaastikes ja lage-
dal stepialadel pole kujunenud ühts-
simelemaarset kultuuri, vaid need on kuju-
nenud valelduro maastikuga paarkondades.
[Külli on stepialadele tungnud juba mujal
kujunenud kultuuride kandjad].

Geograafilne keskkond ei avalda kujunenud
~~ühis~~ inimühiskonnale mõju otseselt, vaid ^{nähtavalt} kaudselt
jõudude kaudu. Kuidas areneb edasi see
süsteem - loodus ja inimene, seda määravad juba

4
Tootlike jõudude areng, mis toimub ^{muudugi} ~~küü~~ teatud
looduslikes tingimustes.

Inimene kohaneb looduskeskkonnaga, kuid val
enam - ta muudab seda, kohandab tööga
oma vajadustele (erinevus loomast!). Ane- ja
energiavahetust ühiskonna ja looduse vahel
reguleerib töö, vahendub töö abil.

Ühiskonna-looduse süstemis on aktiivsem pool
inimühiskond: ühiskond areneb, muutub kiire-
mini kui loodus (tootlike jõudude järjek ja
järjest kiirenen areng) ning inimene muudab
ka loodust, modifitseerivad seda. Looduse enda
puhtbioloogiline areng toimub väga aeglaselt.
Kuid ^{diiski} ka loodust ei või lihtsalt passiivses
hageda, s.h. ka eriti ühiskonna suhtes. Looduse
aktiivsust kasutab inimene, kuid võid ta tunneb
tema seadusi (ehkki empiiriliselt). [Algab inimühis-
konna ja looduse vastastaste suhte ja mõjujulte
ajalugu, mis oma dialektilisega on väga tihedalt
seotud.]

Üeldakse, et ajalugu on üldse hea õpetaja,
kuid inimene on halb õpilane.

Ettende teema on andud tõhususega
~~just~~ inimsuse kultuurele looduse erinevates
kultuurides. Inimene on ju ajalooliselt kujunenud
~~inimene~~ ^{fenomeen} oma kooli monoteismuse ja
väärtushinnangutega, oma reguleerimis-
rõmiga, oma suhetustega, ^{omakaitse} ~~suhetustega~~ ^{suhtest} oma loodusega
loodusse. Kuidas selline inimene kujuneb looduse-
ja ühiskonna üpris? Inimene ajalugu pole
seni veel surnud. Seep. ma loomult -
inimese ja looduse vahelise suhte kohta

Σ Selles ka kultuuri ajalugu, kui tunnustada
kultuuri ks kõik see, mis inimene loonud ja
teda eristab muust loodusest, teiselt poolt
(mis ajaloolis erineb üksteisest (kultuurid))
kui väärtuste ja normide süsteem konkreetses
ühiskonnas. Σ Inimene kultuuri funktsioonid on
ja tunnustatud tasakaalu loomine in- ja looduse
vahel.

5⁶

2. Inimese ja looduse suhe ürgühiskonnas.

Inimene ei valda ^{siis} end selgelt loodusest, ta samastab end loodusega, tundis end isegi suguluses olevat mõne loomaga (tolemism), hingestas kogu loodust (animism); tundis ^{ka} hirmu looduse vägevate jõudude ees. Siit avaralt suhtumine loodusse, tema objektidesse, nende kummardamine ja pühaks pidamine, siit tabu'd ja "pühad" jõed, allikad, järved, puud, isegi loomad. Nii ka meie, eellaste esivanemate loodusemõistmises olid valitsemas animistlikud kujutlused; need oli - O. Looritsa sõnade järgi - tugev ja hell ühtekuuluvuse tunne loodusega: paljude looduseasemete pühitumus - "pühad" - Salu, järv, jõgi, allikas.

Vende poolt pöördutakse...

See hell suhtumine loodusse püsis ka
läbi pärisarvuse sajangide ja on ulatunud
meieni ^{rikkalikult} looduslembelise rahvalaule vahen-
dusel.

~~See inimene ei ole veel rikkus. Kui Tema
suhe loodusega peaks pakkuma huvi.~~

Neil tavadel ja uskumustel ol objektivset
 ökoloogiline funktsioon ja need püsisid
 kaua (1642. a. Puhajõe mäs). ^{Ristiusk võitleb} ^{iselle vastu.} ~~üksikisime~~
 ei eralda (püritle) oma mina ühiskonnast
 ja tema uskumustest, tavadest, ammugi
 mitte loodusest. Ühtekuuluvus ^{sellega} oli tema olemas-
 olu tingimuseks. Inimese käitumises kujuneb
 välja stereotüüp sõltuvalt loodusest, kus ta
 elab (L. N. Gumilev). ¹⁹⁷⁹ Loodust kummardades

ilmuvad inimese teadvusse vämmud, haldjad,
 (tõndid), kellega suhtuvad ^{juba} ^{juba} ~~viisi~~ targad, samas-
 nid, nõiad, kes ^{juba} ~~juba~~ paremini tundsid looduse
 saladusi, oskasid rehtudega ravida,
 ennustada. Kas tarka, nõida võib ^{juba}
 isiksuseks nimetada? ^{isiksuse} See termin on nii

väga kaasaegse päritoluga, et sellega mõnna
 aastatuhandete või ka sajandite tarka

(7) 9

Operiema on väga anakronismi-õhtlik.
Ilus Sellist looduslähedat elulaadi võib täna-
päevalgi kohata, nt. taiga ^{poliis} rahvastel (hanti-
del - K. Polli) ^{hantide kharupied - elatakse lepitust looduses} hindudel (Pohjas - Hardvaris).
[Kuid tänap. oludes on see siiski kokkuvõetamatu
kerjamine, turistidega kaubitsemine!].

Ürgnimestel, kes tegelised nt. küttimisega, olid
oma kindlad reeglid suhtlemises loodusega →
omad pidurdavad mehhanismid - tabud,
"pühaks" peetud objektid, ^{jahi piirangud} mis kujunenud
kogemuslikult pikade aegade jooksul,
ja mida anti põlvest põlve edasi ja mille
pohjuste üle ^{vast} enam ei juurdunudki (folkloorina!).
Ilkuidugi aitas ühisk. ja looduse vahelist
tasakaalu hoida folkloorsete looduisvahendite
algatus, ^{nende} tehniline küündimatus - (mõnes
ajas, aastatuhandetes).

Urginimene on rohkete taradega seotud,
väga rangetega, nii looduse kui selle inis-
konna liikmete suhtes, ta ei eralda end
loodusest ega oma sugukonnast. Ta pole
subjekt selles suhtlemises, ta pole isiksus.

Isiksuse rollid on äärmiselt sugukond, kollektiiv,
kuhu ta kuulub. Kui võib - siis ^{sees} kollektiivne
subjekt.

Need mõlemad ökoloogilised mehhanismid, —
madal tootlike jõudude arvu tase (vibu,
kivikirves) ja tavad, tabuud, on ju
kultuuripäritoluga, esimene — materiaalse
kultuuri, teine vaimse kultuuri valdkonnast.
Need loodusraha tabuud olid ilmselt need
^{sageli} vägagi ebaökonoomsed, nad tekitasid raskusi
elatisel hankimisel loodusest, suurendasid
inimeste jõukulu ja vaevagi, kuid need oli
tolleaegsetes tingimustes ökoloogiline lahendus
(ehk küll ühiskonna poolt teadvustamata).
[See ökoloogiline ja ökonoomiline printsipi koll.
sõn on inimene ja ühiskonna vahelistes suhetes
on tänapäeval eriti terav ja lahendus
ei kaldu sugugi alati loodushoiu poole!]
Siin tuleb alateadlikult arvestada inimese,
sugukonna kui liigi, teiniku huvi d,
mida me ~~tänapäevaste~~ ^{kaasaegsete} suhtlemises loodusega puudame

(10)

Põlluharijad aga on paiksed, loovad oma
kultuuri, - külad, linnad, rikkalikuma
 väime kultuuri, õpirad loodust lähemalt
tundma oma teotunde laadi aspektist. Kuid
 nad hävitavad teored looduslikeid kooslused
 (metsad viti), nende osemele ^{kujunvad} uued koos-
 lused, mis on lühiajalised ja püüvad sellistena
^{Need pole nii stabiilsed kui looduslikud.}
 ainult olemise abil. Nad muundavad teored
 ökosüsteeme, tunnetamata ^{selle} ~~enda~~ kaugemad
 tagajärgi. Hk-põlvkond → metsade hävitamine.
 [Engels metsade hävitamisest Mesopotaamias,
 Väike-Aasias, Alpide lõunakülgedel (Looduse
 dialoogid, lk-129-130)]. Loodusressursside
ammendamise (viljakas muld, mets, vesi) -
ökoloogilised (lokaalsed) kriisid. Tegemist
 on rahvapärismustike fatunde ei tusega;
 neid ajuti ja paiguti asendavad juba
administratiivsed kaardid ja keelud. Inimese

Õigutiskonnast - feodalismini ja kapitalismi
 tõusuaegadeni oli levinud arusaam,
 et loodus on ammendamatu, seda oma
 konkreetsete ja ^{seme} toimivaid varude poolest.

Tolleaegsete tootlike jõudude arengutaseme
 juures see võis tõesti nii näida. Igale tootlik-
 jõudude arengu tasemele vastab loodusvarude
 teatud piiratus (k 109) = korilastel - omal,
 küttidel omal alal, metsavarud puustõu-
 pütamise - kasutamise ajal, maade ja
 energiat andvad fossiilide varud tänapäeva
 lähedal. Ent teaduse ja tootlike jõudude
 areng nihutab edasi loodusressursside otse-
 lõppemise piiri - kui miski on lõpuks, võetakse
 uute jõudude abil kasutusele uusi ainesid,
 energia liike, uusi varusid (nt meres, sügavas
 maapõues), luuakse sünteetiliselt uusi materjale.
 Järele on loodusressurs, see on teaduse ja jõudude
 arengust - kasvab me oma omaaduse tunneme ja

tehniliselt olime suutunud seda ära kanta.
 (nt. süni, gaas eelmiste formatiivides,
 P. uraan veel saajandi vahetusel, meil olid täna
 kott praegu). Selline on raja kvaliteetide
 muutusi t-jõudude arengus. Lokaalselt ja
 ajutiselt võib üks või teine /ressurs otsa
 saada. Seega on loodusressursside ammendatus
 ajas ja ruumis lokaalne ja suhteline. Loodus
 territorium on ammendatav nagu materiat
 üldse.

Loodusressursside ammendatus konkreetsetes
 kohtades ja ajas - s.o. konkreetne ökoloogiline kriis
 P) on loomulikult toodetanud inimese
 progressi, on sundinud arundama teadust,
 otsima uusi teid ja allikaid, viinud edasi
 t-jõudude arengut. Praegune naftavarude
 otsalõppemise perspektiiv tõukab teadust otsima
 uusi energia allikaid, mis tootavad alla pealegi
 „puhtad“.

14

[Ilmuidugi on ~~oktbr~~ ^{tänapäeval} ökoloogiline kriis
see külg, ~~tänapäeval~~, mis on seotud keskkonna
saastamisega, globaalprobleemidega).

[Ka selkile leiaks teadus lahenduse, kui ei
takistaks kapitalism, võidurelvastumine,
rahvusvaheline pinged].

On ju veel ^{ka} loodusressursside (liigitus-
taastuvad ja mittetaastuvad ressursid.

1) Taastuvad - vesi, õhk + taimestik, loomastik, so.
ökosüsteemi komponendid
(biotsönoosi ja ökotoobi komponendid).

Nad võivad ka otsa saada või väheneda,
kui m-ne neid arutult kasutab, kui m-ne
ei arva kaasa loodusele nende taastatavusest
(mage vesi, kalad, mets, õig. hapnik atmosfääris).

Kui hävitatakse looduse taastatavuse võime, või +
väheneb, võivad needki muutuda taastumatuks.

2) Mittetaastuvad - kuigi ka bioloogilise päritoluga -
(kriisani, nafta, põlevkivi, fosforiit). Siin leppendab
nende staatust ränkamiste (utlisarumme) + ^{saastatavuse} ~~asenda~~ jad.

Teadus pakub siin lahendust regenereeriva
 tööstuse (tehnoloogias) ja ^{ringkantsuse} sünkreetsete materjalide
 loomise näol.

Nii et loodusressursside probleemistumise käes
 eeldab dialektilist lähenevust.

Tulles tagasi inimese ja looduse suhte
 juurde (kuigi ka see vähepealne ekskursus on
 siin asjakohane), peab märkima seda suurt
 ja tänapäevani ulatuvat pööret, mille toi
 3. kaasa kapitalism.

Tehnika areng, mis saatis kapitalismi
 arengut, tekitas illusiooni, et inimene
 (Kapitalist) valitseb looduse üle, et inimene
 on looduse isand ja võtab loodusest
 kuidas ^{loodust tehti inimeseks, aktiivne} kasu. ^{ükski amlt in-ne}
 Loodus oli kasumi saamise
 allikas; vaja amlt efektiivsust. Hävitati
 metsi, et saada metallurgiale, hävitati
 põllupind, et lammastele karmadaid,

hävitati piirsonid P. Americas, et nahan
saada. Senine inimene ja looduse rihtsus,
arusaamine sellist rihtsusest, ehkki naiivse

?) argitiaduse tasemel, see katkest ja
asendub ^{looduse ja inimese} ~~menet~~ vastandlikkusega, vähemalt
valitseva klassi arusaamades, Illopoitri
igatsus tagasipöördumisest looduse rüppe
peegeldes filosoofias (Rousseau) või kirjanduses
(Chateaubriand). ^{See oli muigardatud inimese tagasipöördumine loodusele.} Iluudugi ei ole loodusesse suhtumine
kapitalismis homogeenne.

Keda võiks nendes tingimustes nimetada
isiksuseks? Energilist, sihtkindlat ettevõtjat,
halastamatut tööle ja loodusekspluaatorijat?
~~Loodust loeti inimeseks, aktiivne oli ainult~~
~~inimene tema kallal.~~

Tööd vast organisatsioonina, kollektiivina
tema vastas — ka kollektiivne isiksus. (?)

Kapitalistlik süsteem oma anarhaga
tootmises ja kasumiahnusega deformeerib
ka in-^{se} ja looduse suhted, toob ka siia
anarkia.

Tänapäeval on asi nii kaugel ja tõsine, et
ka ~~tead~~^{Loones} avalikkuse silmil võetakse ette tõsisel
samme keskkonna kaitteks. Ollakse teel —
jõuda tagasi looduse ja inimühiskonna õhtuse
mõistmisele, nüüd juba teaduslikul alusel.
Ilmneb eitus eitamise seaduse tõrme.

Ka tõkestus-mehhanismidest ^(formib etapanne) tebuud →
ohjeldamatu looduse ründamine → ^{loomade} ~~loomade~~ ^{seadused} ~~seadused~~,
piirnormid.

See vajadus on seda tungvam, et jõudude
võimsus kahekordistub ca iga 10-15 aastaga.
Samas tempos kasvab vajadus teadmiste
ja energia järele, valgust intensiivsemalt
kasutada jäätmel, saastamisel.

Inimene hakkab tagasi tungema
loodusse - väljasõidud "rohelisse", pookikud,
suvilad, kotidžid väljaspool linnade
kivikõrbeid. Inimene on suhtunud loodusse
^{kunagi} hingetavalt, personitsevalt ja austusega,
süs utilitaarselt, valitsuslikult ja
nüüd süs - jõuab ehk Hegeli triaadis
mõttes sünteesini looduse mõistmises ja
temasse suhtumises. Inimkonna teadvuses, eriti
tema mõtlevates peades on see ^{juba} ~~al~~ alanud.
Teadus on (probleemi ^{sü}) teravdanud ja
teadus on selgitanud ka ² inimese need
ohte, mis on sünenenud inimkonna ja looduse
suhtes, ja ~~teadus~~ ^{teadus} ka lähendusi pekkuda.
Nii et inimese eitamise teid mööda on inim-
inimkond jõudmas loodusega oma ühtsuse
tunnetaumisele.

(19)

Kuid ~~see on~~ ^{praegu on} alles n.n. 3. faasi algus; see areneb väga vastuoluliselt ja ebatavaliselt. Jõukas kodanlane, kes rajab amale suure- ja jahilosse kaunisse loodusse, põgeneb linnast puhta õhu ja ra juurde, jätkab looduse saastamist ja laastamist oma eravõttega, mida nüüd ^{peik} juba avalikkuse survel püütakse tõkestada, regularida. Vastuolud ühiskonnas endas tingivad vastuolud tema suhtes loodusega.

Jellise sünteesini inimr. ja looduse suhte võib jõuda alles uues ühiskonnas, seisval. Ühiskonnas, kus kujunevad elulised ühiskonnale ratsionaalseks planeerimiseks juhtimiseks ja ka uutüüplise idiksuse kujunemiseks, mis võib ka ratsionaalsele looduskaitsele.

4.)

(Sotsialistlikus ühiskonnas)

(20)

Σ Kuidas me kujutame ette ratsionaalsed tootuskasutust? See tähendab endas vähemalt kolme omavahel seotud ja isegi vastuolulist probleemi:

3.2.24
(müü)

1) tootusresursside maksimaalne kasutamine materiaalse hõlme allikana. Oma moodi paradoksaalne on, et ^{paigutat} ~~inimisk~~ rahjulikest muudatustest tootuses on tekkinud inimeste heaolu ja elutaseme parandamise nimel. [Kuid tootust kasutatakse ju ^{ka} tapamehhanismide realiseerimiseks];

2) tootusresurssi tuleb säästa tulevastele põlvkondadele;

3) tootust ja keskkonda tuleb hoida ja kaitsta saastamise eest, säilitada ja suurendada tema taastootmise võimet ja rekreatiivseid omadusi.

Päevakorral on ^{meil} loodusressursside majanduskü-
 hindamise probleem ja ühtlasi tootmisleeguse tule-
 musel keskkonnale tekitatud kahju majandus-
 kü hindamise probleem. Kas loodusressurssidel
 on väärtust? Väärtuse substanti on kaubas
 ajastunud mõiste. Loodusressurssides ei ole
 inimestööd, nad pole kaubana müüda ega
 ostetavad. Seep. räägiti neid kui "and",
 millel ei ole väärtust ja hinda, kui loodus kingi.
 See arvamus tegi kahju → loodusressurssidega
 peitav ümberkäimine ei peegeldunud ettevõtte
 maj. tegevuses ega planeerimises. See on väärar-
 tunnustatud. Loodusressursside puhul on tegemist
 geoloogilise luure tööga, hankimisega elavahustava
tööga. Seep. arvestatud nende hindamise majand.
metoodikat välja töötama, mille põhis kategoorias
 on piiratud. On välja töötatud ka meetodid
 keskkonnale tekitatud kahju majanduskü hindamiseks.

Nii et majanduslikud stiimulid

- 1) loodusressursside kasutamisel,
- 2) keskkonna säästmise arahoidmisel.

Looduskasutus algu tasuline ja arvestatav isemajanduse süsteemis. Siis on juriidilisi kuld, administratiivseid käsk ja keelde ning trahvigi vähem vaja. Majandusteadus põnnub läbi ökoloogiaga → looduskasutuse ökonoomikaks ehk ^{no}ökoloogiaks. Eeldatuna on rajala- ja juba tehasegi- loodusressursside üldine arvevõtmine, n.n. kadastreerimine ja olukorra hindamine ning jälgimine, n.n. monitoring.

See on lühike ülevaade sellest, millised suhted loodusega on meie tootmise ja majandus-
mehhanism kujundanud või kujundamas.
Arvult looduse ilule tehtud kahju ei oska me üldse
või majanduslikult hinnata!

Milline on ^{sots.} siis meie ühiskonnas, meie
 kultuuris isiksuse suhe loodusega ja kas see
 teenib ära etteheiteid, kas see vajaks korrigeerimist?
 Isiksus oma kindlalt väärtushinnangutega,
 sotsial. ühiskonnas tunnustatud suhtu-
 mustega ja maailmavaatega ja teadlikkusega
 on ideaalne ^{osav} partner ka suhtelises loodusega,
 kes oskab hinnata mitte ainult looduse
 utilitaarset ja, vaid ka sotsiaalset ja
 kultuurilist, estaatilist väärtust, kel on oskust
 ja tahtmist neid hoida ja rohkendada. Selline
 ligikaudne on ideaal-mudel. Kuid sotsia-
 listliku ühiskonna kultuuris, ^{tegelikult} ~~teine~~ olukor-
 gus ei ole ⁿⁱⁱ kõik ideaalne ja ^{ühtlane} homogeenne,
 kui me teoreetiliselt oskame seda kirja panna.
 Esineb tarbimushäired lähenevatest kuni
 töövõimekuse ja Degi vandalismini. Seda

eriti noorte juures, nende subkultuuris; ²⁴
ma mõlen suhtlusest loodusega väljaspool
tööstuspiiri. Mida suurem seltskond
looduses, seda halvem käitumine. [Noorukid
piiravad oma meidude ees, mehed oma naste
ees, mehekaatsed ^{üks} ~~tema~~ lase ees julgetuna näidat].
Inimene ^{Kui isiksus} ~~on~~ ^{omad} kultuuris (kultuurikeskkonnas)
ei ole pahatelt ^{kvaliteetilt} ~~verdi~~ kultuuriga inimeses.
Nagu ajaloo kogeme ja tõdeme, ei vii teadus ja
haridus progress isendast ^{ja} automaatselt
teadlikkuse ja moraali kasvule. On raja
kanatust; + loodusele on raja, nagu eelpool
õeldud, kaitses majandusmehhanismi ja
õigusnormide poolt, olgu see ^{sis n.ö} "suures"
(s.o. looduses) või "väikeses" suhtluses
loodusega.

Kogu maailm on mures.

32

mida arvatakse Läänes ökoloogilise
 kriisi põhjustest ja sellest väljapääs teidest?

- Teaduse ja tehnika areng on ise süüdi.

Teh- võõrandumise nähtused tehnika-
 ajaloos. Kuid võõrandumine ei ole tehnikale
 isemane, immanentne nähtus, vaid sugeneb
 teatud sotsiaalsete suhete tingimustes.

- Teaduse ja tehnika areng lahendab ka ise kõik
 kriisi-probleemid; sotsiaalsed ümberkorraldusi
 selleks ei ole vaja. Ego: Siiski on vaja inimese
 suurt teadust, loetledes loetlustadustele.
 Teadus suudaks muudugi lahendust anda, kui....

(M. K.) - Kõigi sotsiaalsete hädade põhjus on inimese
 loomus, tema bioloogilises ahnuses ja agressiivsus.
 Ökoloogiline kriis on bioloogiliselt determineeritud
 (K. Lorenz). ^{Aga} inimese agressiivsus tänapäeva
 maailmas on sotsiaalselt determineeritud,
 üksikisemesel muudugi ^{ka} psüühilisest eripärast.

- Alates 70-ndate aastate algusest peale
 pööratakse ^{UNESCO} üld- ja rahvusvaheliste loodus-
 kaitses organisatsioonide (IUCN, UNEP ja
 loomaltised organisatsioonid) looduskaitse haridusele
 suurt tähelepanu. Loositakse olukorda
 parandada elanikkonna ökoloogilise kirja-
 oskuse ja teadlikkuse kujundamise teel.
 (Stockholmi konverents 1972, Belgradi harta 1975,
 Tbilisi konverents 1977 j.t.). See on väga vajalik
 ja muu maalgi pööratakse sellele tähelepanu.
 (Kuigi Tbilisi ⁽¹⁹⁷⁷⁾, Moskva ⁽¹⁹⁷⁹⁾ ja Tall. konv. otsused on
 praktiliselt unustatud). Kuid lk - haridus-
 tööga ühise li lähenda maailmas (ega ka
 meil) ökoloogilise kriisi probleeme. Vaja on
^{ühel poole} sotsiaalsid ümberkorraldusi; vaja luua meil
 majanduslike ja tehnilisi tingimusi.

(34)
 Meie maal, kus subjektiivne faktori osa
 on suur ja inimese ning looduse suhted
 muutuvad rohkem enam plaaniliselt
 juhitavaks, on lk-hariduse ja karjafuse
 suhte^{võga} suur. Suhtumises loodusse
 väljendub suhtumine kaasinimeste^{oma}, kodu-
 maasse, järeltulijatesse põlvkondadesse. See on
 etika küsimus ühtlasi. Looduses endas pole
 moraalsega midagi tegemist, kuid inimese
 suhted loodusega tuleb^{ka} läbi moraali
 prisma vaadata. See üldab juba kõrget
 kultuuri ja teistsugust isiksust koostama
 loodust, juhtimas looduskasutust.

Selle poole peab pöörduma ^{kogu meie} haridussüsteem
 (memento Tõltsi 1977, Tallinn 1980); seda rolli
 peitab tähta meie looduskaitse - liikumine.

35
 = Iihiskondlikku areamist ja liikumist määrgid
 kogu maailmas näitavad, et inimkond
 on jõudmas jälle loodusega ühtekuuluvuse
 mõistmisele, vähenvalt progressiivne ja
 karmelt mõttev osa sellest. Kõik ökoloogia
^{globaalsed} probleemid oleksid lahendatavad, kui loodus
 loodusressursse ja intellektuaalsed potentsiaalid
 ning inimese ei kuluks võidurelvastuse
 jaoks. Teadus oleks suuteline ja paksus
 lahendus. Seda tunnetavad Läänes
 mitte ainult teadlased, vaid
 laialdased rahvahulgad, kes nõudlikult
 häält tõstavad, ja on ka olulisi, küll lokaal-
 seid tulemusi saavutanud.

Tuleb: Loodusega suhtlemise taseme on
 antud inimese kultuuritaseme ja kvaliteedi
 indikaator.